

DOPIS LORDA CHANDOSE

Toto je dopis, který napsal Philipp lord Chandos, mladší syn earla Bathského, Francisu Baconovi, potomnímu lordu Verulamskému a vikomtů Saint Albanskému, v němž se příteli omlouvá za to, že nadobro zanechal literární činnosti.

Je to od Vás, velevážený příteli, velmi laskavé, že mi takhle píšete a nic nedbáte mého dvouletého mlčení. A je to od Vás víc než laskavé, že starost o mne i údiv nad duchovní strnulostí, do jaké podle Vás upadám, projevujete tak hravě a žertovně, jak to dokáže jen člověk proniknutý a přece nezastrašený nebezpečstvím života. Končíte Hippokratovým aforismem: „Qui gravi morbo correpti dolores non sentiunt, iis mens aegrotat“ a usuzujete, že lék potřebuji nejen abych zahnal neduh, ale spíše abych si zřetelněji uvědomil stav svého nitra. Chtěl bych Vám odpovědět podle Vašich zásluh o mne, chtěl bych se Vám zcela svěřit, a nevím, jak do toho.

Ale jsem to já a v těchto otázkách je rétorika, rétorika vhodná ještě tak pro ženy a pro poslance, jejichž mocenské prostředky naší dobou tak přeceňované přece jen nestačí proniknout do nitra věcí. Své nitro Vám však musím vylíčit, jakousi zvláštností, zrůdu, chcete-li chorobu ducha, abyste pochopil, že mě od literárních prací, zdánlivě přede mnou ležících, dělí stejná nepřeklenutelná propast jako od těch, které jsou za mnou a které – tak cize mi znějí – váhám prohlašovat za vlastní.

Nevím, mám-li se víc obdivovat Vaší vemlouvavé vlídnosti, nebo neuvěřitelně bystré paměti, když mi znovu vyvoláváte všechny ty drobné plány, jimiž jsem se zanášel v společných dobách krásného nadšení. Opravdu jsem chtěl vylíčit první léta vlády našeho zesnulého slavného panovníka, Jindřicha Osmého! Jakýs takýs podklad mi k tomu poskytly pozůstalé zápisky mého děda, vévody Exeterského, o jeho diplomatických jednáních s Francií a s Portugalskem. A ze Sallustia se do mne v těch blahých, jarých dobách jakoby neucpaným potrubím vlévalo poznání formy, oné hluboké, pravé vnitřní formy, kterou lze vytušit teprve za hájemstvím rétorických kejklů, a o níž nelze říci, že látku pořádá, neboť ji prostupuje a ruší a vytváří zároveň báseň i pravdu, protějšek věčných sil, věc nádhernou jako hudba a algebra. To byl můj zamilovaný plán.

Zkrátka: v jakémsi ustavičném opojení se mi všechno tehdy jevilo jako velká jednota: duchovní i hmotný svět jako by nebyly v protikladu, stejně tak dvornost i zhovadilost, umění i neumění, samota i společnost; ve všem jsem pociťoval přírodu, v pomatenostech šílenství právě tak jako v krajních finésách španělského ceremonielu; v trulantství mladého sedláka o nic méně než v nejlíbeznějších alegoriích; a v celé přírodě jsem pociťoval sám sebe; když jsem v lovcí chatě popíjel šumivé vlašné mléko, které krásné, něžnooké krávké z vemena do džberu vydvojila nějaká střapatá holka, bylo mi nejinak, jako když jsem seděl na podokenní lavici své pracovny a z foliantu se napájel sladkou a šumivou duševní stravou. Jedno bylo jako druhé; žádné druhému ani v snově nadzemském rázu, ani v hmotné síle nijak nezařadalo, a tak to šlo celou životní šíří vpravo i vlevo; všude jsem byl přímo zúčastněn, něco zdánlivého jsem vůbec nepozoroval: nebo spíše jsem tušil, že všechno je podobnosti a každé stvoření že je klíčem k jiným, a připadal jsem si, že je dokážu jedno po druhém pevně uchopit a odemknout jím tolik dalších, kolik jich jen odemknout může. Tím se vysvětluje nadpis, který jsem chtěl této encyklopedické knize dát.

Kdo je takovému smýšlení přístupný, ten bude možná spatřovat promyšlený plán Prozřetelnosti v tom, že se můj duch z takové naduté zpupnosti nutně zhroutil do krajní malomyslnosti a bezmoci, což je nynější trvalý stav mého nitra. Jenže takováto náboženská pojetí na mne neplatí: patří k pavučinám, jimiž se mé myšlenky střemhlav propadají do prázdna, zatímco mnohé jejich družky tam uvážnou a spočinou. Tajemství víry se mi vyhranila ve vznešenou alegorii, která nad nivami mého života tkví jako zářivá duha, v trvalé dálce, a hned by ucouvla, kdyby mě napadlo rozběhnout se za ní a zahalit se do lemu jejího pláště.

Ale stejně mi, vážený příteli, vezdejší pojmy unikají. Jak to mám udělat, abych Vám vylíčil ta podivná duchovní muka, to vymršťování větvi plných ovoce nad mýma vztaženými rukama, to ustupování zurčící vody před mými žízňivými rty?

Stručně řečeno, takhle to se mnou je: nadobro jsem ztratil schopnost o něčem souvisle přemýšlet nebo hovořit.

Napřed mi bylo stále víc nemožné hovořit o vyšším nebo obecném tématu a brát přitom do úst slova, jichž kdekdo používá bez rozmýšlení. Zakoušel jsem nevysvětlitelnou nechuť pronášet slova „duch“, „duše“ nebo „tělo“. Bylo mi vnitřně nemožné pronášet úsudek o dvorských záležitostech, o událostech ve sněmovně, o čemkoliv. A to ne snad z nějakých ohledů, znáte mou až lehkovážnou upřímnost: abstraktní slova, jichž jazyk na vyjádření jakéhokoli úsudku používá, rozpadala se mi v ústech jako trouchnivě houby. Stalo se mi, že jsem chtěl svou dceru Katharinu Pompiliu pokárat za nějakou dětskou lež, které se dopustila, a připomenout jí, že je nutno mluvit vždycky pravdu, a najednou pojmy, které se mi hrnuly do úst, zahrály všemi barvami a tak se rozplyzly, že jsem tu větu jen taktak doblábolil, jako by mi bylo nanic, a vskutku také jsem s obličejem bledým, s čelem jako v kleštích od dcerky odešel, práskl dveřmi a teprve na koni, jak jsem cválal po pastvině, jsem trochu pookřál.

Ponenáhlu se však toto soužení rozrůstalo jako zhoubná rez. Úsudky, pronášené jen tak ledabyle a se samozřejmou jistotou, zněly mi i v domáckém a všedním hovoru tak pochybně, že jsem se do takového hovoru přestal mlsit. K nepochopitelnému, jen se stěží potlačovanému hněvu mě dohánělo poslouchat třeba, že tomu nebo onomu dopadla věc dobře nebo špatně; že šerif N. je špatný, kazatel T. dobrý člověk; pachytýře M. že všichni litují, jeho synové jsou marnotratníci; jinému zase že všichni závidí, protože má šetrné dcery; že se jedna rodina vzrývá, druhá upadá. Všechno mi připadalo nadobro jalové, lživé, sporné. V duchu mě to nutilo vidět všechno, co se v takovém hovoru vyskytlo, příšerně zblízka. Jako jsem jednou pod lupou uviděl kousek kůže malíčku, podobný nivě s brázdami a důlky, tak to teď vypadalo s lidmi a jejich počiny. Vnímát je zjednodušujícím pohledem návyku se mi už nepodařilo. Všechno se mi rozpadlo v části, části zase v části, nic se nedalo obsáhnout jedním pojmem. Kolem mne plynula jednotlivá slova; houstla v oči, ty na mě civěly a já zas musel civět na ně: jsou to víry, do nichž hledět mi působí závrata, které se bez ustání točí a skrže něž se vchází do prázdna.

Z tohoto stavu jsem se pokusil zachránit útekem do duchovního světa klasiků. Platónovi jsem se vyhnul; děsilo mě nebezpečí jeho obrazného letu. Hlavně jsem se hodlal držet Seneky a Cicerona. Doufal jsem, že se touto harmonií vymezených a spořádaných pojmů uzdravím. Ale ne a ne se k nim prodat. Chápal jsem arci tyto pojmy: viděl jsem před sebou tryskat jejich úžasnou hru vztahů jako nádherný vodotrysk, pohrávajíc si se zlatými klíči. Prodléval jsem kolem nich a pozoroval, jak si spolu pohrávají; ale ony si hrály samy, a to nejlhlubší, nejosobnější mého myšlení bylo z jejich reje vyhoštěno. Přepadl mě mezi nimi pocit strašné samoty; bylo mi jako člověku zavřenému v zahradě se samými bezokými sochami; utekl jsem z ní ven.

Od té doby žiji životem, který, jak se obávám, stěží pochopíte, tak bezduše, tak bezmyšlenkovitě plyne; životem, který se ovšem téměř neliší od života mých sousedů, příbuzných a přemnohých statkářských šlechticů našeho království a který není bez radostných a rušných chvil. Těžko Vám naznačit, v čem tyto chvíle záleží; zase mi selhávají slova. Co se mi v takových chvílích ohlásí, nějaký jev z všedního okolí, který mě jako nádobu prudkým vzrůstáním zaplaví vyšším životem, je něco nepojmenovaného a snad nepojmenovatelného. Že byste mi porozuměl bez příkladu, toho se nenaději, a prosím Vás o shovívavost, že jsou to příklady hloupé. Konec, v poli zapomenuté brány, pes na sluníčku, chudičský hřbitov, mrzák, selská chaloupka, to všechno se mi může stát nádobou zjevení. Každá tato věc a tisíc podobných, po nichž jinak zrak téká se samozřejmou lhostejností, nabude v nějakou chvíli, kterou sám nikterak přivodit neumím, vznešeného a jímavého rázu, na jehož vyjádření se mi všechna slova zdají chudá. Ano, může to být pouhá představa nějaké nepřítomné věci, obdařené nepochopitelným vyvolením, a po okraj mě zaplaví hebece a prudce stoupající kypění božského pocitu. Nedávno jsem dal příkaz, aby v mlčných sklepech jednoho mého dvorce nasypali krysám hodně jedu. Navečer jsem si vyjel a jak tušíte, dál už jsem na to nemyslel. A tu jak jedu krokem po hluboké, kypré oranici, poblíž jenom vyplašená křepelátka a v dálce nad zvlňnými poli velké zapadající slunce, najednou se mi v nitru rozevře ten sklep, plný smrtelného zápasu krysího hejna. Všechno to ve mně bylo: studeně ztuhlý sklepní vzduch proscený nasládlé

čpavým zápachem jedu i ječivě smrtelné steny, tříštící se o plesnivě zdi; do sebe zavnuté křeče bezmoci, zmateně štvaneho zoufalství; ztřeštěné hledání východů; studený pohled vzteku, když se dvě setkají před upchanou škvírou. Ale naž zase zkouším slova, kterých jsem se zřekl! Vzpomínáte si, příteli, na úžasné líčení hodin před zkázou Alby Longy v Titovi Liviovi? Jak bloumají po ulicích, které už nevidí... jak se loučí s dlažebními kameny. Řeknu Vám, příteli, to jsem měl v sobě a zároveň hořící Kartágo; ale bylo to něco víc, bylo to božštější, zvířečtější; a byla to přítomnost, nejplnější, nejvelebnější přítomnost. Byla tu matka, kolem měla v křečích umírající mláďata a pohledy vrhala ne na zmlajající, ne na neúprosné kamenné zdi, nýbrž do prázdna a prázdňem do nekonečna, a tyto pohledy doprovázela skřípěním zubů! – Jestli stál nějaký služebný otrok, jatý bezmocnou hrůzou, poblíž tuhnoucí Nioby, snad prožíval to, co jsem prožíval já, když duše tohoto zvířete ve mně cenila zuby na obłudný osud.

Promiňte mi toto líčení, ale nemyslete si, že mě zaplavoval soucit. To si nesmíte myslet, v tom případě jsem svůj příklad zvolil velmi nešikovně. Bylo to mnohem víc a mnohem méně než soucit: nesmírná účast, přetékání do těch stvoření nebo pocit, že do nich na chvilku přetéká – odkud? – fluidum života a smrti, snění a bdění. Copak by to mělo společného se soucitem, co s pochopitelným lidským sepětím myšlenek, když jindy navečer najdu pod ořechem poloprázdnou konev, kterou tam nějaký zahradnický pomocník zapomněl, když tato konev a voda v ní, ztmavělá stínem stromu, a potápník, veslující na hladině vody od jednoho tmavého břehu k druhému, když mě tato sestava nicůtek omráčí takovou přítomností nekonečna, omráčí mě od kořínků vlasů až do morku pat, že bych hned propukl v slova, o nichž, kdybych je našel, vím, že by i cherubíny, v něž nevěřím, zdolala, a že se pak od toho místa mlčky odvracím a ještě po týdnech, když ořech zahlédnu, jdu kolem s plaše odvráceným zrakem, abych nezaplášil tuchu kouzla, vanoucího kolem toho stromu, abych nezahnal na útěk nadzemské hrůzy, dosud se dmoucí tam poblíž v křoví. V takových chvílích je mi nicotné stvoření, pes, krysa, potápník, zakrslá jablona, do kopce se vinoucí polní cesta, omšelý kámen něčím víc, než mi kdy v nejblaženější noci byla nejoddanější milenka. Tato nemá, často neživá stvoření vzpínají se po mně s takovou plností, s takovou naléhavostí lásky, že můj oblažený zrak kolem dokola nezavádí o jediný mrtvý bod. A jeví se mi něčím všechno, všechno, co se naskytne, všechno, nač si vzpomenu, všechno, čeho se mé nejzmatenější myšlenky dotknou. Něčím se mi jeví i má vlastní tíha, i má obvyklá mozková tupost; v sobě a kolem sebe pocituji rozkošný, přímo nekonečný protiklad a mezi rozpornými materiemi není ani jediná, do které bych se nedovedl přelít. Je mi tehdy, jako by se mé tělo skládalo ze samých šifer, které mi všechno rozluští. Nebo jako bychom k veškerému životu mohli vstoupit v nový, osudný vztah, když začneme myslet srdcem. Jakmile však ze mne toto podivné okouzlení opadne, neumím o něm nic povědět; v čem tato harmonie protkávající mě i celý svět záleží a jak jsem ji zachytil, to neumím rozumnými slovy znázornit, právě tak jako bych nedovedl nic přesného říci o vnitřním pohybu útrobu nebo o stoupání krve.

Nehledě k těmto podivným případům, o nichž ostatně ani nevím, mám-li je připisovat duchu nebo tělu, žiji životem až neuvěřitelně jalovým a jen stěží skrývám před ženou svou vnitřní strnulost a před čeledí lhostejnost k záležitostem panství. Jedině dobrá a přísná výchova, za níž vděčím nebožtíku otci, jakož i dávný zvyk nepromarnit ani hodinu denně, poskytují, zdá se mi, navenek dostatečně oporu mému životu a vážnost, přiměřenou mému stavu i mé osobě.

Přestavuji jedno křídlo domu a občas se dokážu bavit se stavi-
telem o tom, jak mu jde práce od ruky; spravuji statky a proti dřívějšíku budu svým pachtýřům jistě připadat zamlklejší, ale ne nevlídnější. Když jedu navečer kolem, žádný z nich, jak tak se smeknutou čepicí postává přede dveřmi, nebude mít tušení, že pohledem, po němž uctivě pase, nýve zalétám k zpuchřelým prknům, pod nimiž hledává červy na udici, přes úzké zamřížované okno se nořím do zatuchlé jizby, kde v koutě nízká postel se strakatým povlakem jako by stále čekala na někoho, kdo chce umřít, nebo na někoho, kdo se má narodit, a že můj zrak dlouze spočívá na ohyzdných štěňatech nebo na košce, vláčně prolézající mezi květináči, a že mezi všemi těmi ubohými nehoráznými kusy selského živobytí pátrá po jediném, z jehož nenápadného vzhledu, z jehož nevšimáného pohození nebo

opření, z jehož němé podstaty možná vytryskne ona záhadná, nemluvná, bezmezná rozkoš. Můj nepojmenovaný blažený pocit se totiž rozntí spíše vzdáleným samotářským ohnčkem pastevce než patřením na hvězdnou oblohu: spíše vrzáním posledního, k smrti pracujícího cvrčka, když podzimní vítr žene přes pustá pole zimní mračna, než velebným hlaholem varhan. Často se v myšlenkách srovnávám s řečníkem Crassem, o němž se vypráví, že tak přilnul ke krotké muréně, tupé, rudooké, němé rybě z ozdobného rybníčka, že ho celé město pomlouvalo; a když mu jednou Domitius v senátě vytkl, že nad smrtí této ryby proléval slzy, a chtěl ho tak zostudit jako polovičního blázna, Crassus mu odpověděl: „Učinil jsem to, co jste vy neučinil při smrti ani první, ani druhé ženy.“

Ani nevím, kolikrát mi Crassus se svou murénou v duchu vytane jako zrcadlový obraz mě samého, vržený přes propast staletí. Ne kvůli té odpovědi Domitiovi. Odpovědi si získal smíškou, takže se celá věc rozplynula v žert. Mně však jde o věc, o věc, která by zůstala stejná, i kdyby byl Domitius ronil nad svými ženami krvavé slzy upřímného zármutku. Crassus prolévající slzy nad murénou by se od něho pořád odlišoval. A o této postavě, jejíž směšnost a ubohost uprostřed světovládného senátu, rokujícího o věcech nejvznešenějších, přímo bije do očí, o této postavě mě něco nepojmenovatelného nutí přemýšlet způsobem, který mi připadá nadobro zpozdilý, jakmile se pokusím vyjádřit ho slovy.

Představa tohoto Crassa mi v noci trčívá v mozku jako štěpina, kolem níž se všechno jitrí, podebírání a kvasí. Tu je mi, jako bych sám přicházel do varu, jako bych bublal, kypěl a sršel. To všechno je jakési horečné myšlení, jenže myšlení v bezprostřednějším, vláčnějším, žhavějším materiálu, než jsou slova. Jsou to samé víry, ale takové, že, jak se zdá, nevedou jako jazykové víry do bezedna, ale jaksi do mne samého a do nehlubšího lůna pokoje.

Tímto rozvlácným líčením nepochopitelného stavu, který obvykle v sobě tajím, jsem Vás, vážený příteli, obtěžoval až příliš.

Projevil jste laskavě nelibost nad tím, že Vám nedochází žádná kniha sepsaná ode mne, „aby Vás odškodnila za chybějící obcování se mnou“. S jistotou, ne zcela prostou bolestné tuchy, cítím jsem v tu chvíli, že v příštím, přespřístím a všech dalších letech života žádnou anglickou ani latinskou knihu nenapíšu: a to z důvodu, jehož zvláštnost, mně trapnou, nezkaleným zrakem přiřadit k říši duchovních i hmotných jevů, které se před Vámi harmonicky prostírají, přenechávám Vaší neskonale duševní převaze: neboť jazyk, v němž by mi snad bylo dopřáno nejen psát, ale také myslet, není ani latina, ani angličtina, ani italština, ani španělština, je to jazyk, z něhož neznám jediné slovo, jímž ke mně němé věci hovoří a jímž se snad budu v hrobě odpovídat neznámému soudci.

Kež by mi bylo dopřáno vtělit do posledních slov tohoto podle všeho posledního dopisu, který Francisi Baconovi píše, veškerou lásku i vděčnost, veškerý bezmezný obdiv, jaký k dobrodinci mého ducha, k přednímu Angličanovi mé doby v srdci chovám a vždycky chovat budu, dokud mi v smrti nepukne.

A. D. 1603, dne 22. srpna. Phi. Chandos